

KÖNYVISMERTETÉSEK 181 ÉS BIRÁLATOK

Demokrácia és párturalom. (Ostrogorski M.: *La démocratie et les parties politiques.* Paris, Lévy 1912. 720 l.)

E vaskos kötet szerző nagy kétkötetes munkájának népszerű kiadása és továbbfejlesztése.

Könyvének első része Nagybritannia és az Egyesült Államok politikai tényezőit teszi beható vizsgálat tárgyává. Nem a közjogi formákat kutatja, hanem e formákban jelentkező, megnyilatkozó erőket és a formák működését. E vizsgálata rövid kritikájaként előrebocsáthatjuk, hogy szerző ha sokkal reálisabb tanulmányt is folytat, mint a közjogi formák vizsgálatát és azok felett való üres teoretizálást, azért teljesen reális alapokra nem helyezkedik. Nevezetesen tisztán a formális eredményeket bírálja csak, úgyszólván pusztán személyi kérdésekkel, a probléma személyi oldalával foglalkozik, már pedig a demokrácia bírálatánál ép ily irányú fejtegetéseknek elsőrendű jelentőséget nem tulajdoníthatunk. És talán a probléma ily irányú kidomborítása vezethette szerzőt könyve második részénél oly eredményre, mely mint javaslat alig állhatja ki a kritikát, mint a fejlődés irányának megjelölése pedig legalább is elhamarkodott.

Úgy Nagybritanniában, mint az Egyesült Államokban a népre ruházott legfőbb hatalom, az irányítás és ellenőrzés a nép kezéből kicsúszott. A nép jogainak eredményes gyakorlására alakult alkotmányon kívüli szervezetek a valóságban magukhoz ragadták ezt a hatalmat és a valóságban ők gyakorolják, a választásoknál a hatalom formális birtokosai csak statisztia szolgálatokat teljesítenek nekik. Annak meghatározása, hogy kik legyenek a nép választottjai, az ő kezükben van. A nép csak választhat, hogy a jogait értékesítő e rivális szervezetek közül melyikének jelöltjeit fogadja el. Azért az Egyesült Államokban és Nagybritanniában a szervezetek kialakulása, jelentősége és hatalmi terrénuma igen különböző. Nagybritanniában a társadalmi erők bizonyos kötöttsége, a történelmi múlt, a hagyományos kiváltságos osztályok respectálása befolyással voltak a pártszervezetekre és azok hatalmi helyzetére. E szervezetekben ugyan a szervezők nagy hatalomhoz és befolyáshoz jutottak, de korántsem minden hatalom az övék, nem ők döntenek mindenben, ők csak a választások irányításának formális jogát szervezték meg. Másrészt a politikai szervezetek Nagybritanniában mesterséges közvélemény gyártására, a népakaratnak választásokon kívül való megnyilatkoztatására is szolgálnak, mindenesetre a közvéleményt kívánják ezen szervezetek útján is befolyásolni.

Az Egyesült Államokban minden hatalom korlátlan birtokába jutnak azok, akik a választásokat szervezik, akik az alkotmányon kívüli szervezetek urai. A szervezetek a legkevésbé sem szolgálnak a közvélemény befolyásolására, a népakaratnak bizonyos irányokban, kérdésekben való megnyilatkoztatására, mint Nagybritanniában, hanem éppen ellenkezőleg, annak elnyomására, megkötésére, hogy a választások urává lett szervezetek szabad kezet gyakorolhassanak minden irányban, hogy a politikai hatalmat teljesen felelősség nélkül gyakorolhassák. Az angol pártszervezetek azt az illúziót kívánják felkelteni a választókban, hogy ők az urak, az ő akaratuk irányadó, őket kérdezik meg a napirenden levő fontos politikai kérdésekben, ellenben az Egyesült Államokban a pártszervezetekben a személyi kérdések dominálnak, nem pedig programkérdések.

Természetes, hogy úgy az Egyesült Államokban, mint Nagybritanniában a pártok főmozgató ereje a testületi szellem, melyet mindenképen kifejleszteni óhajtanak. A párthűség a legfőbb erény. A párt a szűkebb haza, melyhez ragaszkodni kell, aki annak nem híve, az a haza ellensége, aki ellen minden fegyverrel küzdeni meggedett. A párt fentartása, uralomra juttatása a legfőbb törekvés, amelyért lelkesedni kell. És a lelkesedés felkeltésére, a párthűség fentartására, fokozására különösen az Egyesült Államokban a legprimitívebb, legkülönbözősebb eszközökhöz folyamodnak és pedig igen nagy sikerrel. Nagybritanniában nagyobb súlyt helyeznek arra, hogy programmal nyerjék meg a pártot, a híveket. A pártoknak igen kidolgozott, részletes programjuk van. (E tekintetben a két történelmi párt abban különbözik, hogy a liberális pártot a szervezetek programja inkább köti, mint a konzervatív pártot, ahol az irányítás inkább van a szervezetektől független tényezők kezében.) Azután Nagybritanniában a társadalmi befolyásolásnak van nagyobb szerepe, különösen a fejlettebb politikai klubok által, hol a társas élet és személyes érintkezés a kötő erők. Az Egyesült Államokban a nagyobb egyenlőség, önérték és ennek folytán a kisebb respektus kiválóságok, nagyságok iránt ily tényezők működésének útját állja.

Most már az lenne szerző szerint a helyzet, hogy az Egyesült Államokban a pártszervezés egy mesterség, foglalkozás, kereseti pálya, mint a kézművesség stb., amelyből azok, akik erre adták magukat, megélnék. A fejlődésnek ily irányt különösen a hivataloknak választások útján vagy legalább a párthűség elvei szerint való betöltése szabott. A szervezők nem különböznek a politikai hatalom birtokosaitól vagy a közfunkciók letéteményeseitől, vagy legalább is ezek az ő engedelmessé szolgáik. Nagybritanniában azonban a szervezők szerepe lényegesen kisebb, őket inkább felhasználják, mintsem a hatalmat irányítanának vagy bírnák. A hatalom a történelmi osztályok kezében van még ma is, akik a szervezetek révén fogják meg azokat, akiktől a hatalom gyakorlásához a formális szankciót nyerniük kell. Az irányítás különösen nincs a szervezők, az ebből élők kezében, hanem vagy felülről jön, vagy pedig a közvélemény nyomásának engednek. Mindenesetre nagyobb a megkötöttség és éppen azért a szervezők kevésbé képesek visszaélni a hatalommal, mint az Egyesült Államokban, ahol nemcsak a választások

irányításából pénzelnek, hanem a választások irányítása révén a választásokból fakadó minden hatalomból is.

A pártszervezetek kifejlődésére döntő befolyással volt Nagybritanniában a választók listájának összeállítása és kiigazítása, mely állandó szervezetet igényelt, míg az Egyesült Államokban az állandó szervezkedést, illetve ily szervezetek állandó tevékenységét a gyakori és sokféle választás tett szükségessé. A politikai pártszervezetek kialakulásával ezek már csak fennállásuknál fogva is odairányultak, hogy nemcsak a politikai választásokra, hanem a nem politikaiakra is kiterjesszék működésüket, noha befolyásuk ott még kevésbé volt igazolt, mint a politikai választásoknál. Ez a fejlődés abból magyarázható, hogy elsősorban a szervezetek működni akartak, másodsorban a nem politikai választások is előkészítést igényeltek és a külön szervezkedés nagyobb nehézségekbe ütközött, harmadsorban ép a nem politikai választások adták a mozgató erőt a pártnak, ott nyílt bőséges alkalom a szervezők, a párthívek jutalmazására. Az Egyesült Államokban a helyhatóságok nagyobb önállósággal bírván, a pártszervezeteknek a helyhatóságokban való érvényesülés volt a legelőnyösebb. A korrupció itt fészkelte meg magát. A helyhatósági választások bőséges számú állással szolgálnak azoknak, akik a politikából akarnak megélni, a szervezeteket és szervezeteket állandó pénzforráshoz juttatták. A területi szervezkedés itt tökéletesebb, mint Nagybritanniában, ahol a helyi szervezetek jelentősége jóval csekélyebb; a választókerületeké fontosabb és ép ennél fogva a helyi szervezetek arra nagyobb befolyást kívánnak maguknak biztosítani, mint az Egyesült Államokban. Az Egyesült Államokban a szervezkedés iránya az, hogy ép úgy, mint a magánvállalkozásnál, egyesek, akik különösen ügyesek az alkalmak kihasználásában, vezetőszerpéhez jutnak, ebben a szerepben nagy önállósággal bírnak, alig függnek azoktól, akiknek indolens választottjai, a szervezetektől és az alsóbbrendű szervezőktől. Azok teljes hűségre és odaadására számíthatnak mindaddig, amíg nyereséggel tudnak dolgozni. A szervezetek urai, irányítói egyesek (a boss-ok), különböző fokozatban, a helyi vagy a felsőbb vagy legfelsőbb hatalom gyakorlására egyes városok, országok bossai, akik sok esetben nincsenek formálisan is felruházva a politikai hatalommal, hanem csak irányítják azt.

Az Egyesült Államokban a gyakori, valamint az egyidőben lefolyó nagyszámú választások egyrészt megnehezítik az áttekintést a választó részéről, másrészt az eredményes működés biztosítása érdekében az előkészítésnek, irányításnak nagyobb szerepet biztosítanak. Mert a pártszervezetük alapja, hogy a nép egyes egyéneire felbontva, egyes egyéneiben jut jogokhoz, melyeknek gyakorlásához ép ezek egyesítése, a jog gyakorlásával megnyilatkozó különböző akaratok megegyezése szükséges. Ez előkészítő tevékenységet igényel. Ez összhang megteremtése pedig szervezkedést, ez még szervezeteket, melyekben a szervezkedés történjék. Minél nagyobb szükség van erre, minél inkább kizárt eset, hogy egyesek közvetlenül a néphez, a tömegekhez forduljanak megválasztásuk érdekében, annál nagyobb lesz a szervezetek jelentősége. Természetesen azután a szervezetek révén nemcsak

azok jutnak befolyáshoz, akik azokat megteremtik, fentartják, hanem azok is, akik a szervezeteket pénzelik. Egyes érdekcsoportok, amelyek alig találkoznak az összeség érdekeivel, különösen nagy összegeket áldoznak úgy az Egyesült Államokban, mint Nagybritanniában a szervezetek fentartására, működtetésére. Amíg azonban Nagybritanniában a pártszervezeteknek számolni kell egyes rétegek, osztályok társadalmi befolyásával, sőt arra építenek: addig az Egyesült Államokban szabadabbak úgy személyi tekintetben, mint aziránt, hogyan éljenek hatalmukkal. Itt a korrupció, a szervezetek közvetlen megvásárolása sokkal határozottabban nyomul előtérbe, annál is inkább, mert a szervezők a választások által betöltendő állásokat is bírják és azokkal járó funkciók gyakorlásánál kevésbé kötöttek, felelőtlenebbek.

Ezen a választásokat irányító szervezetek összetétele maga is választásokon alapul, csak hogy a szervezetek választásainál még jobban érvényesülnek a szervezésben aktíve közreműködők, mint a népválasztásokon, a dolog természete szerint, hiszen ellenfelek nem vesznek részt, mások megnyerésének szempontja még kevésbé irányítja őket, mint az általános választásoknál, itt a szervezők úgyszólván magukra vannak hagyva, csak a formális szankciót keresik a választások útján megbízásukhoz. A helyi szervezetek kiküldöttjei, megbízottjai alkotják a magasabb fokú szervezeteket, viszont ezek kiküldettei a központi (kerületi) szervezeteket. E mellett lehetséges, hogy az országos szervezetek és központiak kiküldötteiből vagy a helyi szervezetek által közvetlenül választottakból állanak vagy mindkét kategória küldötteiből. A szervezetek működésében legfontosabb a jelölés, vagyis annak megállapítása, hogy a párt, a szervezet jelöltjeiként kik szerepelnek az általános választásokon, ahol a mandátum vagy egyes hivatalok betöltéséről van szó. Az Egyesült Államokban egyes államok törvényhozása közvetlenül a párt tagjainak és nem a pártok választmányának kivánja a jelölést biztosítani, ebben keresvén egyébként nagyon gyenge biztosítékot a szervezők, a hivatásos politikusok túlságos befolyása ellen. A jelölés azért fontos, mert ezzel legalább morálisan kötve vannak mindazok, akik annál közvetlenül vagy közvetve szavaztak. A jelölés így köti meg a választásokat. A jelölésnél tehát azt a látszatot kell felkelteni, hogy a jelölés a pártba tömörítettek akaratának folyománya, a jelölt már előleges szankciót kapott a választók egy tömegétől. Igen sokan, a választók többsége egy tömegpszichológiai törvény szerint csak olyan egyénre hajlandó szavazni, aki mellett már egy tömeget lát vagy sejt, aki előtte ennél fogva már mint hatalom, mint erő jelentkezik, nem pedig mint az ő támogatására utalt. Ezt a törvényt akarják a szervezetek kihasználni, annál is inkább, mert a nagytömegek szervezetlenek, nem tartoznak pártkötelekhez. Igen sokan nem diadalra juttatni akarnak, hanem a győzőnek hódolni, a győztesrel tartani. A szervezetek működése odairányul, hogy a látszatot felkeltesse, hogy a jelöltje a győztes. Ezen állapotok önmagukban hordják a maguk korlátozását. A pártszervezeteknek óvakodniuk kell attól, hogy számra nézve csak csekély hívet is elidegenítsenek a jelöléssel, mert egy nyílt szakadás már arról győzné meg a nem szervezett tömegeket, hogy a jelölt nem számíthat sikerre. E szakadás elkerülése pedig

nem mindig sikerül a pártfegyellemmel, a párthűség fentartásának külsőleges eszközeivel. Rivális szervezetek vannak, minélfogva túlzásba egyik szervezet sem viheti a dolgot. Sőt ha a konkurencia a szervezetek között limitálva nem volna, ha a szervezkedés akadályokba nem ütköznék, a pártszervezetek mellett a legideálisabb demokrácia virágozhatnék és azok a formális demokratikus intézmények kijátszásaira nem szolgálhatnának.

Szerző szerint a pártszervezet anomália és ez teszi teljesen lehetetlenné a formális demokrácia valósággá válását. A pártszervezet anachronizmus a mai világban és különösen a demokratikus intézmények mellett. Mit jelent? Bizonyos megállapodást, melynek folytán a szervezethez tartozóak minden kérdésben, minden irányban együtt működésre kötelezvék. A választások annak alapján történnek, hogy valaki egyik párthoz tartozik-e vagy nem és ez a következőkben azután köti a megválasztottat, mert az a hatalom gyakorlásában köteles lesz azokkal tartani, akik ugyanazon párthoz való tartozás alapján lettek megválasztva, mint ő. Holott az egyes képviselők megválasztásánál a különböző kerületekben egész különböző szempontok és befolyások érvényesülhettek, tehát egész más alapokon lettek megválasztva, sőt az egyes kerületeken belül egyes választók egész különböző indokokból szavazhattak rá. Egyik képviselőt azért választhatták meg, mert a szabad kereskedelem híve, ez hozott neki többséget; a másikat, mert az állam és egyház szétválasztásának barátja; a harmadikat, mert személyisége a legjobban konveniált a választóknak. És az egyes választók közül sokan azért szavazhatnak egy és ugyanazon jelöltre, mert az a szabad kereskedelem híve, mások mert az állam és egyház szétválasztásának, ismét mások, mert személyisége nekik megfelel. Hogy valaki többséget szerezzen, utóbbi esetben mind e kvalitásokkal kell birnia, ámde így is lehetséges, hogy azok, akik amiatt szavaznak rá, nem hívei annak, amiért mások mellette szavaznak, és akik személyiségét kedvelik, politikai álláspontját egyáltalán nem szívelik. Az a kerület, amely a szabad kereskedelem hívét küldi a képviselőbe, ellensége lehet az állam és egyház külön választásának és viszont. De a pártszervezetek alapján történő választások együvé kényszerítnek különböző programokat és később is együttműködésre szorítanak különböző programú választókat. Előtérben ily választásoknál és ily választásokon alapuló rendszernél csak egy szempont áll, hogy többség legyen és hogy így megszerezzék a hatalmat. Ez a szempont nyilván tulzott, hiszen kisebbségi pártok is vannak és különösen most alakulnak. Ezeknél csak a választásokra állana ez a szempont, de nem a párt parlamenti működésére; szerző szerint ily pártok keletkezése a rendszer bukásának jele: a felbomlásnak és oly irányba fejlődésnek, amelyet ő megjelöl, mert ha elesik az uralom lehetősége, a parlamenti többség bírása, akkor a pártok alakulásának, működésének alapja is megszakad, akkor nem lesz ok többé, miért tartsanak együtt olyanok, akik egy kérdésben vannak csak egy véleményen — a koalíciós rezsimnek nincs jövője. A párt a hatalomért alakul, hogy ezt bírja, többséget kell teremtenie. Többséget a képviselőben, többséget a választásoknál. A többség mesterséges, a fejlődő viszonyokkal többé azt biztosítani nem

186 lehet, illetve minél mesterkéltabb, annál inkább csak külső kapcsok tartják össze, annál kevesebb lesz a létjoga, annál közelebb a pártrendszer bukása. Létjogát elveszíti, mert többé nem lehet azt a konglomeratumot, amelyet képvisel eszmékben és törekvésekben, a nép többségének akaratára visszavezetni; az avval való összhangbáhozás mind nehezebb lesz. A fejlődés iránya pedig a minél nagyobb differenciáció, az érdekek, a nézetek minél nagyobb különbözősége, változatossága, úgy hogy azok egy keretbe többé nem szoríthatók, egységes szempontok alá nem hozhatók. Egyrészt nem lehet mindenki minden kérdésben haladó és konzervatív, másrészt nem lehet a haladás legalább egy irányú, hanem igen szétágazó. A társadalom nagyobb tagoltságával és az egyéniségek szabadabb fejlődésével, az ismeretek terjedésével a meggyőződéseknek, nézeteknek mindjobban el kell térniök. A pártrendszer, azaz egy felfogás, érdek alapján a különböző és eltérő nézetek és érdekek egy táborba terelése és szembeállítása más táborral, amely csak ezen felfogás és érdek tekintetében különböző — nem tarthatja magát; fentartása csak a zavar és tájékozatlanság fokozására szolgálhat, nem mozdtítja elő a jogok ésszerű gyakorlását, melegágya a megfélemtetésnek és korrupciónak.

Mi vezet ki ebből? Szerző szerint a pártszervezetek megszüntetése, hogy a népválasztásokat ne a pártszempont irányítsa, hanem egy határozott kérdésben állásfoglalás. Azok szavazzanak egy jelöltre, akik egy kérdésben megegyeznek, de ne a pártszervezet alapjául szolgáló elavult kérdés legyen ez, hanem egy határozott probléma. Szóval a ligák vezessék a választásokat, mert a ligák határozott célok elérésére irányuló szervezkedések, amelyekhez csatlakozással a különböző nézetűek, érdekeik nincsenek más kérdésekben is egymáshoz láncolva. Így azután a választásokat egy aktuális kérdés fogja dominálni. A képviselők minden más kérdésben felszabadulnának, a választások nem irányítanak. Szerzőnek nincs indítványa, hogyan lehetne megteremteni ez állapotot, szerinte ez magától előáll, a fejlődés irányában fekvő. Akkor azonban mérsékelni kellene kritikáját azok felett, akik a demokráciát kívánták megteremteni a nép egyéneinek feljogosításával és előleges „analizisre“, azaz a tömegek megszervezésére nem gondoltak. Szerző voltaképp őket igazolja. Hogy mért tartja a párt-programmok által való megkötésnél demokratikusabbnak az egyetlen kérdésben kötöttséget és miért hisz abban, hogy a liga szervezet akár egy kérdésben is többséget teremtené normális viszonyok között — szerző nem mondja meg. Azzal is adós marad, hogy mire alapítja azt a véleményét, mely szerint a liga ki fogja a pártokat szorítani. Egyes általános kérdésekben elképzelhető a pártközi szervezkedés, de ez is végeredményben pártok szövetsége. Egyrészt elvonatkozott eddigi fejtegetései reális alapjától, mert mintegy *deus ex machina*-ként ezt a kivezető utat a fejlődés irányába fekvőnek állítja be, másrészt álláspontja olymértű megszorítást tartalmaz, amelyhez képest a pártszervezetekbe kényszerítés még a tömegeknek nagy befolyást jelent. Egy tisztán racionális szempontnak („tudatos választás“) feláldoz mindent és megfélemedezik a választások mögött rejlő más tényezőkről, különösen az érdekeknek öntudatlan vagy tudatalatti érvényesüléséről.

Maga mutat reá fejtegetéseiben, hogyha egy nagy kérdés merül fel, akkor az egyik párt úgyis az egyik, a másik a másik álláspontnak lesz szószólója. És megfelelkezik arról, hogy nem ellentétes álláspontok, hanem különbözőek jutnának a liga rendszerrel kifejezésre, ami ismét nem eredményezne „racionális” szintézist. Fejtegetései csak a közvetlen demokrácia mellett szólhatnak és a képviseleti rendszerrel való összeférhetetlenséget dokumentálnák, ő pedig Rousseau nemzeti akaratelméletének kritizálásával gondolja a képviseleti rendszert megvédhetni. A mesterséges együttműködés pedig a képviselőházban megmaradna, csak a választásokból lenne kizárva (hiszen a hatalmi érdek megmaradna, a kötöttség pedig csak egy dologban lenne adva.) *Selymes Károly*

A dél-szláv kérdés (*The southern slav question and the Habsburg Monarchy*. By R. W. Seton-Watson. London 1911. Constable & Co. XII. + 463.)

Valóban Scotus Viator „magyarellenes üzelmeit” bámulatos kitartással és nagystilúséggel folytatja. Nem elégedett meg azzal, hogy a szorosán vett Magyarország nemzetiségi bajaira hívta fel a művelt világ figyelmét, hanem most új könyvében a dél-szláv-kérdést általában és a horvát-kérdést különösen bonckés alá veszi s arra törekszik, hogy a jövő fejlődés irányát a Balkán sláv népei között meghatározza.

Nem lehet jellemzőbb ellentét, mint az angol kultúrembernek ez a türelmes gondossággal kutató, a kérdés legapróbb zugaiban elmélyedő érdeklődése és ama szűklátókörű közöny között, mellyel még a magyar társadalomnak legműveltebb része is a Balkán államembrióit nézi. A magyar-horvát viszony eddigelé úgyszólván csak közjogi szörszalhasogatások és prókátoros jogalapviták tárgya volt, de senki sem érdeklődött ama két és félmillió ember gazdasági és kulturális problémái iránt, melyek őket már több mint félszázada szinte az állandó, lázas izgalom állapotában tartják Magyarországgal szemben; nem is beszélve még vagy hét millió emberről, akik Horvát-Szlavonországgal együtt egyre elviselhetetlenebb tehernek érzik az apró államiségoknak a gazdasági fejlődést és a kultúrát gúzsba kötő terhét és akiknek az egységes délszláv állam kialakulása nem jelent kevesebbet, mint az Unita Italia az olaszoknak, a német egység az apró-cseprő német államok zavaros szövetségének.

Szinte érthetetlen ez a közöny és ez a vakság. A legutolsó parlamenti harc, avagy bank-panama hetekre képes a magyar közvéleményt izgalomban tartani, ellenben az a délszláv forron-

188 gás, mely Magyarország és az egész monarchia sorsát fogja eldönteni, mely egy szép napon bennünket a tengerrel való összeköttetésünktől foszthat meg, mely Jellasics óta önálló államiságunk valóságos Achilles-sarka volt, mely a trializmusba kényszerítheti majd a jelenlegi dualisztikus államszervezetet: kisebb emóciót okoz a magyar lelkekben, mint a legutolsó magyar vármegyének valamelyik lármás helyi ügye. És ezt a rövidlátó közönyt nem lehet azzal megmagyarázni, hogy a közvéleményt végre is csak az aktuális kérdések izgatják, nem pedig az államfejlődés távoli lehetőségei. Hisz a horvát-kérdés állandóan a legizgatóbban aktuális magyar kérdés. A forradalomtól egészen el is tekintve, a kiegyezés óta állandóan háborgatták a horvát vulkán kitörései a magyar államélet biztonságát s több ízben fegyveres erőszakra volt szükség lázadó horvát testvéreink pacifikálására. A magyar alkotmánykrízis idején, a fiumei rezolúció európai szenzációt keltett s már-már úgy látszott, hogy Kossuth Lajos terve a fiumei konfederációról az élő realitások sorába kerül. Majd meg a magyar koalíció árulása egykori szövetségeseivel szemben; a szenvedelmes horvát obstrukció a magyar parlamentben; a nagy-serb hazaárulási pörnek világra szóló botrányai — melyhez képest a Dreyfuss-pör kisszerű igazságügyi balesetté zsugorodik össze —; a Friedjung-pör hullámai, melyek olyan szégyenletesen kompromittálták diplomáciánkat; Masaryknak nemes és bátor hadjárata okirathamisító belgrádi képviselőtünkkel és büntársával a külügyminiszterrel szemben; a horvát abszolutizmus szennyos árjai, melyek az egész művelt világ megvetése tárgyává tették a „magyar rendszert”: az ilyen és hasonló, izgalmasan aktuális tények és fejlődések láttára még érthetlenebb a magyar közvéleménynek apatikus közönye ezekkel a jelenségekkel szemben. Valóban, a magyar politikai műveltségnek siralmasan alacsony foka, politikánknak durván oligarchikus jellege, mely a közvéleményt teljesen leszoktatta minden nagyobbstílusú és messzebblátó politikai akcióról, a sovyniszta és faji gög tébolya, mely a magyar nyelven túl nem ismer el igazi államérdeket és „nemzeti” politikát, a radikális és szocialista rétegeknek gyöngesége, melyek teljesen kimerültek az osztályuralomnak legközelebbi és legflagrantsabb visszaélései elleni küzdelemben, a bécsi befolyás, mely a külpolitikai ügyeket állandóan, mint osztrák rezervált és intim érdekkört szerette kezelni és kulturális elmaradottságunknak egyéb más súlyos békói nélkül alig lehetné megérteni ezt a riktó jelenséget. De

az bizonyos, hogy csak ilyen miliőben állhatott elő ez a képtelen helyzet, mely továbbra is holmi Kmetty-féle közjogi bölcseségekkel akarja kezelni egy súlyos gazdasági és államfejlődési komplikációnak óráról-órára veszedelmesebbé váló sebeit s amely a magyar közjog templom-torony látókörében nem veszi észre, hogy Horvátországban egy egészen új közlélek alakult ki, melyet többé a Khuen-féle satraparendszer szerint kormányozni nem lehet.

Mindezeknél fogva nem lehet bizonyos szégyenérzet és keserűség nélkül tudomásul venni, hogy miként a nemzetiségi kérdésben, a délszláv-kérdésben is újra szigorú angol nevelőnkől, Scotus Viator úrtól kapjuk az első, komoly leckét. Ez a könyve is ugyanazt az alaposságot, a tényleges viszonyoknak ugyanazt a gondos mérlegelését, a szereplő személyeknek ugyanazt a pártatlanságra törekvő jellemzését mutatja, mint eddigi munkái. A legszükségesebb statisztikai adatok közlése után, a magyar-horvát viszony történelmi fejlődését tárja elénk, mely előnyösen különbözik a lényeges tények kiválogatásával attól a jogászos rabulisztikától, melyet e kérdésben úgy a Dráván innen, mint a Dráván túl megszoktunk. Egy laza feudális kapcsolat képe elegendő világossággal domborodik ki leírásaiból, mely nem idézett nagyobb nehézségeket elő a két országban addig, míg az *una eademque nobilitas* vérben és érzelmekben összeforrott oligarchiája vitte a rendi államnak lomha és kezdetleges gépezetét. De egyszerre nyikorogni kezdett, majd teljesen meg is akadt ez a gépezet, amikor a modern nemzeti átalakulás szele érintette a magyar államot s mikor Kossuth és társai azzal a szüklátóköri fanatizmussal szerették volna Horvátországot megmagyarosítani, mint a mi nemzetiségeinket, elfeledve, hogy ami már idehaza szociológiai lehetetlenség volt, az kétszeresen az lesz egy közjogilag önállóan fejlődött, homogén népességű, kifejlett rendi tagozatú országgal szemben, mint aminő Horvátország volt. Ez a türelmetlen, magyarosító, a horvát nemzet önállóságát megtagadó politika azután azt eredményezte, hogy a bécsi udvar a legmagyargyűlölőbb szövetségesre ép Horvátországban és a katonailag szervezett többi délmagyarországi részekben talált, mely eleve lehetetlenné tette a magyar forradalom sikerét.

Az abszolutisztikus kísérlet után a magyar-horvát kiegyezés nyugodtabb alkotmányos életet igyekezett teremteni. Ennek a kiegyezésnek Horvátországban voltaképp sohasem volt többsége és az ország azóta mindig a többé-kevésbé burkolt abszo-

190 lutizmus állapotában élt, mely olykor nagy izgalmak között és a magyar uralomra vészajtó dübörgéssel explodált. Báró Rauch, majd még Khuen-Héderváry rezsimje a brutális terror és a lelkiismeretek skrupulus nélküli megvásárlásának rendszere volt. Ezt a kiélezett állapotot még jobban elmérgesítette a magyar kormány politikája. Ha a kiegyezési művet a Deák-Eötvös szellemében vitték volna keresztül, ha óvatos gonddal kímélték volna a horvát nemzet érzékenységét; ha egy nagystilű és nagy-lelkű gazdasági politikával felkarolták volna ennek a szegény és elmaradt országnak érdekeit: talán a kiegyezés lassan megszilárdul s Fiuméra vonatkozólag is sikerült volna valami megnyugtató megoldást találni. De nem ez történt. A magyar politika szűklátókörű durvasággal, a nyelvi és nemzeti érzékenység állandó irritálásával, az ország gazdasági érdekei elhanyagolásával azt érte el, hogy a mesterségesen összetákolt, terrorral és korrupcióval fentartott magyarbarát többség egyre kevésbé volt képes a *status quo*-t fentartani és pedig abban a mértékben, melyben a horvát közélet demokratizálódott s a feudális-nagybirtokos-hivatalnoki klikk helyét egyre inkább paraszti és lateiner elemek foglalták el. De a rendszer végleg tarthatatlanná abban a pillanatban lett, mikor a kormány által tendenciózusan szított horvát-szerb viszály — különösen a Masaryk professzor bölcs tanításai következtében — megszűnt s a két közel rokon s teljesen azonos nyelvet beszélő népfaj belátta, hogy mily döreség volt vallási torzsalkodások okából a közös elnyomó *divide et impera* politikáját előmozdítani. A kegyelemdőfést azután ennek a tarthatatlan és korrupst rendszernek a magyar alkotmányválság adta meg, mikor tudvalevőleg a magyar koalíció a horvát-szerb koalícióval szövetkezett Ausztria ellen, Dalmácia visszakapcsolása és a horvát nép szabad fejlődése biztosításának jegyében.

Ez a fejlődési sor teljes világosságban domborodik ki a Scotus Viator munkájából, melynek legnagyobb része azonban a legújabb fejlemények pragmatikus feltárásának van szentelve: miként hagyta cserbe régi zsvány módra a magyar koalíció horvát szövetségesét; miként rántja elő ravasz fondorlattal Szerényi a vasúti pragmatikát oly célból, hogy a terhessé vált szövetséggel összeveessenek; miként fúja fel Bécs a nagy-szerb hazaárulás ostoba legendáját oly célból, hogy Bosznia-Hercegovina anektálására plauzibilis nemzetközi okot kovácsoljon; miként segédkezik a magyar kormány a külügyminiszter e démoni

aknamunkájában a horvát abszolutizmus megmentése érdekében, de kivált azért, hogy Bosznia-Hercegovina síma annektálása fejében az általános választójognak ijesztő rémétől szabadulhasson. Valóban nem képzelhető izgatóbb rémregény, mint a könyvnek hiteles tanukon és eredeti okmányokon felépült ama fejezetei, melyek a nagy-szerb összeesküvés pört, a Friedjung-pört és a Vaszics ügyet tárgyalják. Olvasásukkor borzongva érzi az ember, hogy külügyi politikánk oly eszközökkel dolgozik, melyek nemcsak a parlamentarizmusnak, de a büntető-törvénynek is kicsúfolását jelentik.

Igen tanulságosak a könyv ama fejtegetései is, melyek a magyar vasúti politikát bírálják Horvátországgal szemben s azt bizonyítják, hogy ez a politika lehetlenné teszi a társországok gazdasági boldogulását. Eme fontos adatok mellett igen érdekes utalásokat találunk a társországok általános gazdasági és kulturális helyzetére, Dalmácia elmaradottsága és osztrák-ellenessége okaira, Bosznia-Hercegovina viszonyaira.

Ami a dél-szláv kérdés megoldását illeti, szerző jól látja, hogy Európa itt egy új nagy államalakulástól vajudik, mely egyelőre Horvát-Szlavoniát, Dalmáciát, Isztriát, Bosznia-Hercegovinát foglalná magába s melynek természetes központja Zágráb lehetne. Nem lehet kétség az iránt, hogy igaz könyvünknek ez a konklúziója: „A horvát-szerb egységre irányuló mozgalomnak számos legyőzendő akadály van és az ország, meg a nép elmaradt állapota még késleltetheti beteljesülését. De oly bizonyosan, mint a hogy Németország és Olaszország elnyerte szabadságát és egységét, ép oly bizonyosan elfogja azt a horvát-szerb faj nyerni. A valódi probléma keresztülvitelének a módjában áll; és itt két alternatíva elé jutunk. Ezt az egységet vagy a Habsburg-monarchián belül vagy kívül lehet elérni, vagy az ő segítsége és oltalma alatt, vagy az ő ellenállása legyőzésével.” (336.)

Azt is jól látja, hogy az egység központja vagy Zágráb, vagy Belgrád lehet. Az első megoldás a keresztény-római kultúra győzelmét és a monarchia hatalmának öregbedését jelentené. A második, az orthodox világ előtérbenyomulását és Szerbia hegemoniáját a Balkánon. De míg az első megoldás aránylag símán és vértelenül mehetne végbe, addig a másik egy véres európai bonyodalom nélkül elképzelhetetlen. Ezért az első megoldás történelmi valószínűsége jóval nagyobb.

Ha most már a trialisztikus megoldást nézzük, itt is két lehetőség mutatkozik. Ezt a korszakos fejlődést a monarchián

192 belül vagy Ausztria indítja meg, mint a délszláv faj patrónusa s ebben a munkájában őt a magyar rivális végleges legyőzése fogja vezetni, melyet általa tengerétől fosztana meg s politikai befolyását is érzékenyen redukálhatná a monarchiában, különösen akkor, mikor a magyar nemzetiségi politika az összes nem-magyar népeket a végletekig elkiseríti (340. l.) A másik megoldás a fiumei rezolúció folytatása volna, a Kossuth Lajos terve: a délszláv államalakulás, magyar hegemonia alatt. Ez a megoldás az esztelen magyar sovinizmus mai állapotában lehetlenségnek látszik: „de ha Bécs sokáig habozik és elmulasztja a lélektani pillanatot, születhetik egy magyar államférfiú, aki a választási és a közigazgatási reformnak merész és teljes követelésével kezdve, békét teremthetne a nem-magyar nemzetiségekkel és gyakorlatilag megvalósíthatná azt a Balkán konföderációt magyar vezetőség alatt, melyről Kossuth Lajos álmodott, mikor a száműzetés kigyógyította a faji üldözés örületéből“ (341. l.).

Ez a rövid vázlat is mutatja, hogy Scotus Viator rendkívüli horderejű problémákra hívja fel a nemzetközi közvélemény figyelmét s e problémák megoldásához értékes és megbízható anyaggyűteményt hozott össze. Az elnyomottak iránti meleg rokonszenve ennek a könyvnek is egy nemesen lovagias vonást kölcsönöz, de a magyar dolgok bírálatában még mindig csak az igazság egyik részét látja. Pl. nagyon egyoldalú és szűk ez a végkövetkeztetése: „Vagy negyven éve a magyarok monopolizáltak minden politikai hatalmat Magyarországon és meggátolták Horvátország fejlődését; de ma nagyon keveset vagy semmit sem mutathatnak fel e monopólium ellenértékéül. A nemzetiségek el vannak idegenítve és keserítve, de nincsenek asszimilálva; egy magyarbarát párt ma egy virtuális lehetlenség Horvátországban; Magyarországon egyedül a zsidók diadalmaskodtak a politikában, a sajtóban, a pénzügyi világban és a kereskedelemben. Dr. Lueger sértő gúnyolódásai a „judeo-magyarokról“ az igazságnak egy fájdalmas elemét tartalmazzák; mert Magyarország abban a veszélyben van, hogy inkább zionista, mint magyar nemzeti állam legyen“ (340 l.). Mi, akik állandóan hangsúlyozzuk az uzsorás zsidóság súlyos rákfenéjét a magyar politikában, talán jogosítva vagyunk annak kijelentésére, hogy kitűnő angol kollégánk a keresztény szocialista kispolgári ideológia legrosszabb fajtája által engedte magát becsapatni s az ilyen eltévelyedés árt munkája szép komolyságának.

Ilyen kisebb botlásoktól eltekintve azonban újra ismételjük, 193 hogy Scotus Viator ezúttal ismét hasznos és köszönetre méltó munkát végzett a szorosán vett magyar-ügy szempontjából is. Most már a magyar publicisták feladata, hogy a dél-szláv szfinx megfejtéséhez hozzálassanak. E munkájukban jó segítségükre lehet egy új folyóirat is, a *Südslavische Revue*, melynek első száma most jelent meg Serajevóban, Hermann Tausk szerkesztésében. Ez a szemle azt tűzte feladatául, hogy az összes dél-szláv kérdéseknek elfogulatlan kutatója legyen. Az előttünk fekvő szám tényleg néhány érdekes és értékes közleményt tartalmaz. Ha a boszniai fél-abszolútizmus levegője nem fogja megfojtani avagy egyszerű sajtóirodai szolgálattá átváltoztatni az új szemlét, akkor annak jelentékeny és termékeny szerepe lehet a dél-szláv mozgalmak történetében.

Jászi Oszkár